

TAUTINIŲ MAŽUMŲ DALYVAVIMAS RINKIMUOSE Į LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMĄ 1920–1926 M.: KIEKYBINIŲ CHARAKTERISTIKŲ PROJEKCIJA

Saulius Kaubrys

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

Vilnius University Faculty of History

Universiteto 7, LT-01513 Vilnius

El. paštas: viltute@takas.lt

Santrauka

Reikšminiai žodžiai

Įvadas

Darbo tikslas

Tyrimo metodai

Rinkimų akcijų į Lietuvos Respublikos Seimus metrika: pagrindinių vardiklių klausimu

- **Steigiamasis Seimas**
- **I Seimas**
- **II Seimas**
- **III Seimas**

Išplėstinės pastabos post scriptum

Santrauka

Remiantis lietuviškosios istoriografijos skleistinėje fiksuotu aptariamąsios problematikos „įdirbiu“, XX a. tarpukario periodikos publikacijose fokusuotomis išvalgomis, telkiantis į pagalbą išlikusią statistiką bei ją analizuojant, siekiama įsigilinti į rinkimų akcijų bendrąsias rezultato prasmes ir apimtis 1920–1926 m. Keturiuose susivokimo ir pilietiškumo patikros kampanijose tautinių mažumų bendruomenių „turtu“ tapo įgyta patirtis. Tarpgrupinė sutelktis klostosi chaotiškai (atrodo, kad ir pačiame parlamente nesama jų sutarties akivaizdesnio tęsinio). Rinkimų „lyderių“ ir „naujų“ kaita greičiausiai neatsitiktinė.

Reikšminiai žodžiai: Steigiamasis Seimas; I Seimas; II Seimas; III Seimas; rinkimų apygardos ir sąrašai; žydai; lenkai; rusai; vokiečiai.

Įvadas

XX a. I Respublikos laikotarpiu valstybės įstatymų kūryba buvo plėtojama 5 skirtingų kadencijų parlamente. 1920 m. gegužės 15 d. darbą pradėjo Steigiamasis Seimas, veikęs iki 1922 m. lapkričio 13 d., kai buvo sušauktas I Seimas. 1923 m. kovo 12 d. Prezidento Aleksandro Stulginskio aktu minėtasis Seimas buvo paleistas. Tų pačių metų birželio 5 d. susirinko II Seimas, kadenciją baigęs 1926 m. birželio 2 d. Po jo ėjo III Seimas, kuris buvo paleistas 1927 m. balandžio 12 d. 1936 m., visiškai kitais rinkimų pagrindais sudarytas, darbą pradėjo IV Seimas, veikęs iki 1940 m. IV Seimo rinkimų įstatymas išimtinę kandidatų į tautos atstovybę kėlimo teisę suteikė apskričių ir miestų taryboms, tuo paneigdamas dar 1928 m. Konstitucijos numatytą teisę skelbti lygius, visuotinus ir tiesioginius rinkimus. Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu tautinėms mažumoms tiesiogiai buvo atstovaujama tik pirmuosiuose 4 parlamente, tai yra veikusiuose 1920–1927 m.^[1]

Darbo autoriui žinoma skelbtųjų šaltinių^[2], lietuviškosios istoriografijos pozicijų ir „užribinės lietuviškosios“ tyrinėjimų patirties^[3] visuma, atrodo, esmingiau registravo tautinių mažumų patikėtinių Seimuose biografinį paveldą bei fiksavo minėtųjų rinkimų kampanijų pavienius parametrus.

Darbo tikslas – teikti glaustas rinkimuose dalyvavusių tautinių grupių sąrašų skaitines schemas bei jų susiklostymo aplinkybes ir ypatumus.

Tyrimo metodai – istorinis-lyginamasis, statistinės analizės.

I. Rinkimų akcijų į Lietuvos Respublikos Seimus metrika: pagrindinių vardiklių klausimu

I. 1. Steigiamasis Seimas

Pirmieji nepriklausomos Lietuvos parlamento rinkimai, reglamentuoti 1919 m. priimto Steigiamąsio Seimo rinkimų įstatymo bei jo pakeitimų, įvyko 1920 m. balandžio 14–15 d. šešiose rinkimų apygardose (I apygarda – Alytaus aps., Marijampolės aps., Seinų aps.; II apygarda – Kauno aps., Kauno m., Sakių aps., Trakų aps., Vilkaviškio aps.; III apygarda – Kėdainių aps., Raseinių aps., Tauragės aps.; IV apygarda – Kretingos aps., Mažeikių aps., Telšių aps.; V apygarda – Biržų aps., Panevėžio m., Panevėžio aps., Šiaulių m., Šiaulių aps.; VI apygarda – Rokiškio aps., Utenos aps., Ukmergės aps., Ukmergės m., Ežerėnų (Zarasų) aps.).

Rinkimų kampanijoje rungėsi 31 kandidatų sąrašas, iš jų 5 – tautinių grupių sąrašai, kurie sudarė 16,13 proc. visų sąrašų.

Už tautinių grupių patikėtinių sąrašus balsavo 84 765 rinkėjai (12,42 proc.), parlamente užtikrinę 10 vietų (8,93 proc.) (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Tautinių mažumų sąrašai rinkimuose į Steigiamąjį Seimą 1920 m.

Eil. nr.	Rinkimų sąrašai	I apygarda	II Apygarda	III apygarda	IV apygarda	V apygarda	VI apygarda	Iš viso
1.	Kybartų vokiečių grupė		41					41
2.	Lenkų centrinis rinkimų komitetas	2 325	13 931	7 829		5 071		29 156
3.	Lietuvos vokiečių partija		7 194					7 194
4.	„Lista polska“ (lenkų sąrašas)						3 665	3 665
5.	Žydų liaudies susivienijimas	4 874	10 964	7 617	7 215	8380	5 659	44 709
	Iš viso:	7 199	32 130	15 446	7 215	13 451	9 324	84 765

Lentelė sudaryta remiantis: *Lietuvos statistikos metraštis*. 1924–1926, t. 1, p. 74–76.

Daugiausia balsų atiduota už Žydų liaudies susivienijimo sąrašą – 52,74 proc. visų tautinių mažumų sąrašų gautų balsų. Beje, jis buvo keliamas visose šešiose apygardose; daugiausia – 24,52 proc. – balsų už šį sąrašą buvo atiduota II apygardoje. Kybartų vokiečių grupė tesurinko 41 balsą: Kauno apskrityje – 8, Kauno m. – 6, Šakių aps. – 12, Trakų aps. – 6, Vilkaviškio aps. – 9, tai yra dauguma balsų buvo gauta už Kybartų ribų (šis rodiklis – absoliutus tautinių sąrašų, pretendavusių į vietas 4 parlamentuose, „antirekordas“; beje, bendrojoje visų pretendentų sąrašų įskaitoje mažiau balsų gavo tik Proletarų proto darbo sąrašas, rinkimuose į II Seimą surinkęs 30).

Į Steigiamąjį Seimą buvo išrinkti 6 žydų tautybės asmenys (O. Finkelšteinas, N. Fridmanas, A. Popelis, N. Rachmilevičius, Š. Rozenbaumas, M. Soloveičikas), 3 lenkai (B. Laus, A. Grajevskis, A. Snelevskis) ir 1 vokiečių (R. Kinderis).

Pirmoji rinkimų pamoka, nenuneigiant buvusių optimistinių prognozių^[4], tapo rimtu tautinių mažumų sutelkties išbandymu. Pavyzdžiui, lietuvių išeivijos istorikė V. Daugirdaitė-Sruogienė teigė, kad „lenkai labai nenoromis ėjo į rinkimus. Tačiau atėjo laikas, kada lenkiškai kalbantieji Lietuvos gyventojai turėjo apsispręsti, kas esą <...> 1920 m. vasario mėn. Kauno lenkų grupė pareiškė, kad jie pripažįsta Lietuvos nepriklausomybę ir kad Vilnius turi priklausyti Lietuvai. Po to lenkai aktyviai dalyvavo rinkimuose“^[5]. Minėtos autorės pastebėjimu: „nei gudai, nei rusai, nei totoriai, nei karaimai, būdami labai negausūs, atskirų sąrašų rinkimuose nesudarė“^[6].

I. 2. I Seimas

Nesėkmingiausioje rinkimų kampanijoje į trumpiausiai veikusį parlamentą buvo iškelta 13 tautinių grupių sąrašų, kurie sudarė net 36,11 proc. visų 1922-aisiais iškeltųjų sąrašų (pastarasis rodiklis vėlesniuose rinkimuose nebebus pakartotas). Pirmąkart buvo teiktos latvių bei rusų baltgudžių grupinės paraiškos.

Šešiose rinkimų apygardose tautinių mažumų sąrašai gavo 134 923 balsus (16,62 proc.). Tai užtikrino tik 5 mandatus (6,41 proc. visų mandatų); į I Seimą buvo renkami 78 asmenys (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Tautinių mažumų sąrašai rinkimuose į I Seimą 1922 m.

Eil. nr.	Rinkimų sąrašai	I apygarda	II apygarda	III apygarda	IV apygarda	V apygarda	VI apygarda	Iš viso
1.	„Achdus“ žydų liaudies partija	6 279	2 513	2 492	2 808	2 551	198	16 841

2.	Nepartinių lenkų Kėdainių apskr. Darbininkų ir smulkiųjų ūkininkų			4 997				4 997
3.	Darbo žmonių sąjunga (Związek ludzi pracy)	2 646	694				861	4 201
4.	Latvių ir vokiečių kuopa				1 327	786		2 113
5.	Lenkų centrinis rinkimų komitetas		10 835	4 532		7 568	9 914	32 849
6.	Lenkų darbininkų ir valstiečių kuopa		10 995					10 995
7.	Lietuvos latvių kuopa					1 130		1 130
8.	Lietuvos vokiečių komitetas		7 975					7 975
9.	I apygardos I apylinkės lenkų rinkikų	4 105						4 105
10.	Prienų miesto lenkų kuopa	112						112
11.	Rusų baltgudžių		2 602	1 118	952	2 461	4 156	11 289
12.	„Už tautą ir autonomiją“ sionistų grupė	262	9 616	4 744	4 204	7 824	8 047	34 697
13.	Žydų liaudies komitetas	117	1 270	629	314	1 232	57	3 619
	Iš viso:	13 521	46 500	18 512	9 605	23 552	23 233	134 923

Lentelė sudaryta remiantis: *Lietuvos statistikos metraštis*. 1924–1926, t. 1, p. 77–79.

Kaip ir pirmuosiuose rinkimuose, daugiausiai balsų buvo gauta II apygardoje. Visose (šešiose) apygardose balsus surinko tik 3 sąrašai (pavieniais atvejais balsų pasiskirstymo apygardose atotrūkis pernelyg žymus: „Už tautą ir autonomiją“ sionistų grupės rinkimų atvejis I ir II apygardoje – akivaizdžiausias). Lenkų centrinis rinkimų sąrašas konkuravo tik keturiose apygardose, bet surinko daugiau balsų nei Žydų liaudies komitetas, iškėlęs kandidatus šešiose. Panašiai ir vienietinėse apygardose kelti sąrašai negalėjo pasigirti tolygesne sėkme (plg. lenkų sąrašus – lenkų darbininkų ir valstiečių kuopa, Prienų lenkų kuopa, I apygardos I apylinkės lenkų rinkikų sąrašas, nepartinių lenkų Kėdainių apskr. darbininkų ir smulkiųjų ūkininkų).

Rinkimai į I Seimą (kaip ir į kitus) buvo reglamentuojami naujo, 1922 m. liepos 19 d. priimto Seimo rinkimo įstatymo. Skirtingai nuo ankstesnio įstatymo: „mandatams tarp sąrašų paskirstyti pasitelktas „renkamojo skaičiaus“ gaunamo visus apygardoje paduotus rinkėjų balsus padalijus į apygardai skirtų atstovų vietų skaičių, metodas <...> tai reiškė, kad sąrašui tekusį vietų Seime skaičių rodė to sąrašo surinkti balsai, padalyti iš „renkamojo skaičiaus“, likusias apygardai skirtų atstovų vietas atiduodant sąrašams, atsižvelgiant

į dalybos veiksmuose gautų liekanų dydį^[7]. M. Romerio pastebėjimu, minėtojo įstatymo 76 straipsnis sankcionuoja „likučių“ dydžio sistemą, kuri liko atvira pamatiniams rinkimų praktikos klausimui – „kas gi yra pats likutis – kokia yra jo sąvoka“ ir „kaip jį interpretuoti“^[8]. Jo manymu, Vyriausioji rinkimų komisija pasirinko tokią „likučių“ apskaitos interpretaciją, kuri: „favorizavo stipresnius sąrašus ir yra artimesnė mažoritariniam principui bei užgauna proporcingumo principą“^[9].

Iš pradžių lyg ir atrodė, kad naujoji įstatymo raidė nesegi konfliktiškumo žymės – tiek mažesnieji lietuvių, tiek tautinių mažumų sąrašai dargi turėjo vilties dalyti savo balsus iš „renkamojo skaičiaus“ ir „likučiais“ nukonkuruoti net didžiąsias partijas^[10]. Prieš rinkimus buvusi euforija greitai išblėso – karčiai apmaudauta, kai paaiškėjo, kad „renkamojo skaičiaus“ nesurinkęs sąrašas negavo nė vieno mandato^[11]. Pavyzdžiui, nors atrodė, kad „vokiškų“ balsų pagausėjo, tačiau vokiečių bendrija, Steigiamajame Seime turėjusi 1 atstovą, dabartiniame negavo nė vienos vietos. Tai sukėlė svarstymų bangą tiek Lietuvoje, tiek ir už jos ribų^[12]. VI Utenos rinkimų apygardoje, renkant 13 atstovų, taip pat kilo diskusija: „mat renkamąjį skaičių gavo tik tam tikri sąrašai, būtent – krikšč. demokr. blokas (susijungęs su ūkininkų sąjunga ir darbo federacija), valstiečių sąjunga ir socialdemokratai. Pagal renkamąjį skaičių buvo išdalytos 8 vietos. Pagal likučius buvo duota kiekvienam pasiekusiam „renkamąjį skaičių“ sąrašui dar po vieną vietą. Toliau kilo abejonių, kam atiduoti dar likusios dvi vietos“^[13]. Vyriausiosios rinkimų komisijos 1922 m. spalio 25 d. išaiškinimu likusios 2 vietos pagal „likučių“ didumą buvo atiduotos Valstiečių sąjungai ir socialdemokratams: „tad Krikščionys dem. gavo vieną atstovą už 8 977 balsus, Valstiečių sąjunga už 7 221 balsą ir Socialdemokr. tik už 4 493 balsus“, kai tuo pat metu: „lenkų sąrašas surinkęs 9 914 balsų, o žydų 8 302 balsų negavo nei vienos vietos“^[14]. Šis komisijos sprendimas iškart buvo užginčytas: „Prof. Voldemaras, Garfunkelis ir kiti sakė, kad <...> prie antrojo dalijimo likučių turėję būti priskaityti ir balsai sąrašų, negavusių renkamojo skaičiaus, ir surašyti į eilę pagal jų didumą“^[15].

Į I Seimą buvo išrinkti 3 žydai – L. Garfunkelis, J. Bruckus, J. Bergeris ir 2 lenkai – B. Laus, K. Volkovickis^[16].

I. 3. II Seimas

Rinkimuose į II Seimą 1923 m. gegužės 12–13 d. į 78 vietas pretendavo 41 sąrašas, iš jų tautinių grupių – 8, tai yra 19,51 proc. visų sąrašų (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Tautinių mažumų sąrašai rinkimuose į II Seimą 1923 m.

Eil. nr.	Rinkimų sąrašai	I apygarda	II apygarda	III apygarda	IV apygarda	V apygarda	VI apygarda	Iš viso
1.	„Achdus“ žydų liaudies partija						53	53
2.	Kauno lenkų krikščionių darbininkų profesinės sąjungos „Vienybė“		13 688					13 688
3.	Lenkų centrinis rinkimų komitetas	5 687	11 968	9 529	1 097	8 229	13 554	50 064
4.	Lenkų katalikų		219	280				499
5.	Lenkų darbininkų ir lietuvių, lenkiškai kalbančių					484		484
6.	Rusų baltgudžių				106			106
7.	Suvienytų mažumų (žydų, vokiečių, rusų, valst. baltgudžių)	10 527	30 790	14 122	9 464	17 987	16 489	99 379

8.	Žydų darbininkų		595	132		321		1 048
	Iš viso:	16 214	57 260	24 063	10 667	27 021	30 096	165 321

Lentelė sudaryta remiantis: *Lietuvos statistikos metraštis*. 1924–1926, t. 1, p. 80–83.

Minėtieji tautinių grupių sąrašai laimėjo 165 321 balsą, tai sudarė 18,34 proc. visų šešiose rinkimų apygardose gautų balsų ir garantavo 14 mandatų (17,95 proc. visų vietų).

Rinkimuose debiutavęs Suvienytųjų mažumų (žydų, vokiečių, rusų, valst. baltgudžių) sąrašas (vienintelis XX a. tarpukario Lietuvos plataus spektro susivienijimas) surinko „liūto dalį“, tai yra 60,11 proc. visų tautinių sąrašų gautų balsų (nė vienu atveju tokia sėkmė daugiau nebus pakartota). Minėtasis sąrašas II apygardoje gavo net 30,98 proc. viso aptariamojo sąrašo balsų, tai yra beveik kas trečias balsas buvo gautas iš II apygardos (Kauno aps., Kauno m., Šakių aps., Trakų aps., Vilkaviškio aps.). Pastebėtina, kad šioje rinkimų jungtyje nedalyvavo lenkų grupės.

Minėtasis Suvienytųjų mažumų sąrašas greičiausiai „pasisavino“ buvusius „Achdus“ žydų liaudies partijos, rusų baltgudžių rėmėjų balsus – pastarųjų apimtys šiuose rinkimuose žymiai sumenko.

Pastebėtiną Lenkų centrinio rinkimų komiteto sąrašą remiančiųjų suaktyvėjimas (galbūt iš dalies tai buvo atsakas Suvienytųjų mažumų sąrašo rėmėjams). Beje, lenkiškieji sąrašai gavo 64 735 rinkėjų balsus, tai yra 39,16 proc. visų tautinių sąrašų gautų balsų (lenkų sąrašai taip pat nebepakartos šio pasiekimo).

Į II Seimą buvo išrinkti 7 žydų atstovai (O. Finkelšteinas, L. Garfunkelis, J. Kaganemanas, J. Robinzonas, J. Roginskis, S. Rozenbaumas, S. Volfas), 4 lenkų (V. Budzinskis, B. Liutikas, V. Rumpelis, K. Volkovickis), 2 vokiečių (R. Kinderis, A. Rogalis), 1 rusų (J. Jerinas).

I. 4. III Seimas

1926 m. rinkimuose į Seimą tradicinėse šešiose apygardose vietų parlamente tikėjosi 55 rinkimų sąrašų kandidatai (iš jų tautinių mažumų grupių – 14). Nors šįkart buvo iškeltas rekordinis skaičius „tautinių grupių“ sąrašų, jie „tesudarė“ 25,45 proc. visų šios rinkimų akcijos sąrašų, tai yra „daugumai“ atstovaujančios jėgos taip pat „pasitempė“ (atrodo, pernelyg).

Tautinių grupių sąrašai, šešiose apygardose surinkę 14,91 proc. balsų, visgi spėtina „išbarstė“ potencialių (per 22 tūkst. balsų) rinkėjų simpatijas (žr. 4 lentelę).

Pastebėtina, kad pusę tautinių grupių sąrašų (7) sudarė „lenkiškieji“ sąrašai. Tiesa, 5 iš jų (Lenkų Jonavos, lenkų katalikų, lenkų „Už tikėjimą ir tėvynę“, lenkų ūkininkų ir darbininkų, lenkiškai kalbančių darbo žmonių) pernelyg marginalūs – jie tesurinko 1 205 balsus (2,11 proc. visų „lenkiškųjų“ sąrašų gautų balsų). Lenkiškieji sąrašai, atrodo, prarado 7 708 „potencialius“ balsus, tai yra nuostolio dalis sudarė 34,41 proc. visų tautinių sąrašų praradimų, tačiau 4 „lenkiški“ mandatai visgi buvo išlaikyti. Minėtasis „lenkiškųjų“ sąrašų atvejis (tai pasakytina ir apie „daugumos“ paraiškas) greičiausiai paliudijo visuotinėse akcijose buvusį „rinkimų taršos“ veiksnį.

4 lentelė

Tautinių mažumų sąrašai rinkimuose į III Seimą 1926 m.

Eil. nr.	Rinkimų sąrašai	I apygarda	II Apygarda	III apygarda	IV apygarda	V apygarda	VI apygarda	Iš viso
1.	Lenkų centrinis rinkimų komitetas	5 294	7 904	7 638	643	3 830	6 040	31 349
2.	Lenkų Jonavos apylinkės		431					431
3.	Lenkų katalikų	116						116
4.	Lenkų darbininkų, amatininkų ir ūkininkų		12 919			2 659	8 895	24 473
5.	Lenkų „Už tikėjimą ir tėvynę“					149		149

6.	Lenkų ūkininkų ir darbininkų			256				256
7.	Lenkiškai kalbančių darbo žmonių						253	253
8	Lietuvos latvių sąjunga				725	1 633		2 358
9.	Marijampolės vokiečių evangelikų	404						404
10.	Rusų baltgudžių		1 515	648	958	2 200	2 701	8 022
11.	Rusų demokratų sąjunga	204	593	221		261	338	1 617
12.	Vokiečių evangelikų	1 460	6 075	1 885	238			9 658
13.	Žydų demokratinis susivienijimas	6 507	12 177	6 924	4 976	9 075	7 483	47 142
14.	Žydų ekonominio tikiybinio	805	5 038	2 275	2 634	3 911	2 039	16 702
	Iš viso:	14 790	46 652	19 847	10 174	23 718	27 749	142 930

Lentelė sudaryta remiantis: *Lietuvos statistikos metraštis*. 1924–1926, t. 1, p. 84–89.

1926 m. rinkimai į Seimą pirmąkart vyko ir X apygardoje (Klaipėdos aps., Klaipėdos m., Pagėgių aps., Šilutės aps.), į parlamentą pateko 5 klaipėdiečiai – A. Milbrechtas, J. Šuišelis, J. Vaškys (Klaipėdos didž. laukininkų partija), R. Grabovas, M. Jagštaitis (Klaipėdos liaudies partija). Pastarieji, kartu su R. Kinderiu, įėjo į klaipėdiečių-vokiečių frakciją („Lietuvos statistikos metraščio 1924–1926 m.“ sudarytojų teigimu: „Klaipėdos krašto vokiečių frakcijos 3 atstovai laiko save lietuviais“, todėl pripažino vokiečių tautybės parlamentariais Seime tik 3 asmenis).

III Seime 4 vietas gavo lenkai (J. Bucevičius, V. Budzinskis, T. Gižinskis, B. Liutikas), 3 – žydai (O. Finkelšteinas, L. Garfunkelis, J. Robinzonas). Pirmąkart tautinių grupių lyderio poziciją prarado žydų bendruomenė.

II. Išplėstinės pastabos post scriptum

1. Seimų rinkimo akcijos tapo sudėtine visuomenės „politinės mankštos“ dalimi. Galinčių reikšti rinkimų valią sociumas „treniravosi“ ne tik parlamento formavimo batalijose, bet ir rinkdamas vietas savivaldybių patikėtinių korpusą (1919 m., 1921 m., 1924 m.), tai yra visuomenės „pratybų“, atrodo, nebūta tik 1925 m. Manytina, kad visuotinės rinkimų praktikos „perteklius“ galėjo spartinti politinio susivokimo (pradžiamokslio perpratimo) mastus, nenuneigdamas „rinkiminio nuovargio“ galimybes. Visuotinės rinkimų kampanijos dalys galbūt viena kitą papildė. Keltina prielaida, kad tautinių grupių sąrašų sėkmė renkant miestų savivaldybines institucijas iš dalies neutralizuodavo ambicijas Seimo rinkimuose (pvz., tiek 1919 m., tiek 1924 m. pusė Panevėžio miesto tarybos mandatų priklausė tautinių mažumų atstovams; 1921 m. Vilkaviškio miesto taryboje 10 žydų patikėtinių sudarė 50 proc. visos jos sudėties; 1924 m. Kauno miesto taryboje lenkai sudarė 22,9 proc., žydai – 31,4 proc., vokiečiai – 4,3 proc., rusai – 2,9 proc. visų minėtosios institucijos narių, tai yra lietuvių buvo mažiau negu 40 proc.)^[18].

2. Manytina, kad Lietuvos tautinių mažumų sutelktis rinkimuose iš dalies koreliavo su jų gentainių apsisprendimo ženkais Rytų Pabaltijo kraštuose (Latvijoje ir Estijoje). Pvz., pirmojo Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, 1923 m. Lietuvoje gyveno 50 460 rusų (2,49 proc. visų gyventojų), 65 599 lenkai (3,23 proc.), 29 231 vokiečiai (1,62 proc.). Vis dėlto rusai į parlamentą „tesugebėjo“ deleguoti vieną savo atstovą, tai jiems pavyko padaryti II Seime (lenkai – nedaug didesnė bendrija, atstovų turėjo visuose parlamentuose: Steigiamajame Seime – 3, I Seime – 2, II ir III Seimuose – po 4), vokiečiai atstovų neturėjo tik I Seime. Lyginant pastarųjų grupių atstovavimo parlamentuose galimybių atitiktį (atitinkamos tautinės bendruomenės narių ir išrinktųjų į Seimą atstovų santykį), atrodo, kad rusų parlamentarų sąrašas^[19] menkiausiai koreliuoja su bendruomenės dydžiu. Manoma, kad ir Latvijoje (1930 m. čia gyveno 201 778 rusai (didžiarusiai) – 10,62 proc. visų krašto gyventojų) bei Estijoje (1934 m. surašymo

duomenimis, gyveno 92 656 rusai, tai yra 8,2 proc. visų gyventojų^[20]. rusų bendruomenių, pranokusių dydžiu kitas tautines bendrijas minimuose kraštuose, „atstovavimo norma“ taip pat nebuvo „išotinta“^[21].

Kitokia situacija buvo su vokiečių tautine mažuma. Latvijos vokiečiai (1935 m. – 62 144, tai yra 3,19 proc. visų krašto gyventojų) I Saeimoje (1922–1925 m.) turėjo 6 mandatus, rusų – tik 3, atitinkamai II parlamente (1925–1928 m.) – abi po 5, III (1928–1931 m.) ir IV (1931–1934 m.) – po 6 (nei viena tautinė grupė Latvijoje nepranoko vokiečių reprezentavimo parlamentuose atitikties gyventojų skaičiui rodikliu)^[22]. Estijoje (1934 m. gyveno 16 346 vokiečiai, tai yra 1,5 proc. visų gyventojų) Baltijos vokiečių partija (Saksa – Balti erakond) 1920 m. rinkimuose į Riigikogu gavo 4 mandatus, Rusų nacionalinė sąjunga – 1, 1923 m. atitinkamai – 3 ir 4, 1926 m. – 2 ir 3, 1929 m. ir 1932 m. Baltijos vokiečių ir švedų partijos blokas (*Saksa – rootsi valimisblokk*) po 3, Rusų nacionalinė sąjunga atitinkamai – 2 ir 5 mandatus (1932 m. rinkimuose susivienyta su kairiaisiais socialistais)^[23]. Taigi Estijos vokiečių atveju taip pat buvo paliudytas akivaizdus sutelkties pranašumas tiek rusų, tiek ir kitų grupių atžvilgiu.

3. Pastebėtina, kad tautinių grupių sutelkties proveržiai esminių visuomenės apsisprendimo akcijų (rinkimų į Seimą) metu turėjo tęsinį ir „ramybės“ stadijoje. Pvz., 1931 m. visuomeninių organizacijų Lietuvoje registras akivaizdžiai paliudijo žydų ir vokiečių bendruomenių pranašumą prieš kitas panašių charakteristikų tautines grupes – rusų ir lenkų. „Antrinių“ rodiklių visuma liudijo akivaizdesnes „lyderiaujančių“ bendruomenių (išskyrus lenkus) vidinės koncentracijos formas ir kituose sociumų buvimo lygmenyse (pvz., Estijoje taip pat susiklostė veiksmesnis vokiečių bendruomenės organizacinis sąjūdis)^[24].

4. Manytina, kad Seimų rinkimus lydėjo tiek „išmoktų“, tiek „neišmoktų“ pamokų šleifas (lyginti elektorato gautų balsų charakteristikas pavienėse apygardose) renkant visus 4 Seimus – apogėjaus stadiją II Seimo rinkimo metu ir santykinę krizę II ir III apygardoje 1926 m. (žr. 5 lentelę); 1923 m. IV rinkimų apygardoje (Kretingos, Telšių, Mažeikių apskritys) nebuvo išrinktas nei vienas tautinių mažumų kandidatas, nors čia buvo iškelti 3 tautinių grupių sąrašai – pastarųjų bandymas (ypač Lenkų centrinio rinkimų komiteto ir rusų baltgudžių lietuviškojo branduolio dominuojamose apskrityse siekti rinkėjų prielankumo greičiausiai tebuvo viena iš „laimės šulinio“ variacijų.

5 lentelė

Tautinių mažumų sąrašų gauti apygardose balsai (procentai nuo pavienėse apygardose sąrašų gautų balsų)

Rinkimų apygarda	Steigiamasis Seimas	I Seimas	II Seimas	III Seimas
I apygarda	8,82	13,91	14,68	12,92
II apygarda	24,75	28,11	30,69	23,81
III apygarda	13,95	15,08	17,92	13,61
IV apygarda	7,78	9,25	9,57	8,32
V apygarda	7,91	12,56	13,03	11,11
VI apygarda	9,57	17,21	19,89	16,68

Lentelė sudaryta remiantis: *Lietuvos statistikos metraštis*. 1924–1926, t. 1, p. 74 – 89.

Per rinkimų kampanijas būta ir sąrašų susijungimo (ne išankstinių) iš „išskaičiavimo“ (tai nesvetima ir „daugumos“ grupėms); pvz., 1926 m. rinkimuose į III Seimą V (Panevėžio) apygardoje susijungė: „Centralinio lenkų rinkimų į Seimą komiteto sąrašas Nr. 11, Lenkų darbininkų, amatininkų ir mažąžemių sąrašas Nr. 10, žydų demokratinio susivienijimo sąrašas Nr. 15 ir evangelikų rusų-baltgudžių sąrašas Nr. 16“; I (Marijampolės) apygardoje: „Centrinio lenkų komiteto, Lietuvos vokiečių evangelikų ir žydų demokratinio susivienijimo“ sąrašai^[25].

Neatmestina, kad dalį tautinių mažumų reprezentantų, siekiančių tapti parlamentarais, „paslėpė“ konfesinių (etnokonfesinių) grupių sąrašai. Pvz., žinutėje iš Tauragės, skelbtoje oficioze „Lietuva“ (1923 m. kovo 27 d.), buvo teigiama, kad: „iki šiol lietuviai evangelikai visuose rinkimuose dalyvavo viename sąrašė su vokiečiais. Iš tikrųjų gi visuose sąrašuose kandidatais buvo statomi tik vokiečiai. Šituose rinkimuose į Seimą lietuviai evangelikai statysią atskirą savo sąrašą ir net su vokiečiais nesiblokuosią“. Visgi manytina, kad ir vėliau į bendruosius evangelikų kandidatų sąrašus galėjo patekti vokiečių tautybės asmenys (rinkimuose į III Seimą II apygardoje buvo iškeltas Lietuvos evangelikų liuteronų sąrašas, III apygardoje – Evangelikų liuteronų ūkininkų sąrašas). Greičiausiai nenuginčytina ir tai, kad darbo autoriaus santykinai tautinių grupių sąrašams priskirtose Darbo žmonių sąjungoje (rinkimuose į I Seimą), Lenkų darbininkų ir lietuvių, lenkiškai kalbančių grupėje (rinkimuose į II Seimą) būta ir lietuvių (galbūt ir kitų tautybių asmenų).

5. Pripažintinas Lenkų centrinio rinkimų komiteto (įkurto 1920 m. kovo mėn.)^[26] veiklos fenomenas – jis vienintelis iš „tautinių mažumų“ sąrašų grupės dalyvavo visose 4 „rinkimų pjūties“ akcijose (Lietuvoje aptariamuoju laikotarpiu tokį pat pasiekimą pakartojo tik Socialdemokratų partija, Ūkininkų sąjunga, Darbo federacija ir Krikščionių demokratų partija), greičiausiai „pasisavindamos“ lenkiškosios gyventojų grupės integruojančiojo branduolio misiją.

Lenkų istorikas K. Buchovskis, dar kartą grįždamas prie įsisenėjusios diskusijos dėl lenkų mažumos 1923 m. gyventojų surašymo duomenimis dydžio ir lenkiškųjų sąrašų gautų balsų apimties prieštaros (pastarąją minėtasis komitetas eskalavo – *aut. pastaba*), pripažino, kad „metodologiniu atžvilgiu atrodo nepriimtinas tiek surašymo duomenų, tiek ir rinkimų statistika skaičiavimų pripažinimas patikimais“^[27]. Priėmus konstatuotą „akligatvio“ prielaidą, spekuliacijos trečiojo dešimtmečio pirmojoje pusėje pasiūlyta tema galimybė nėra visiškai eliminuota. 1923 m. rinkimuose „lenkiškųjų“ sąrašų gautų balsų perteklius, palyginti su lenkiškosios visuomenės dalies skaitinėmis charakteristikomis, fiksuotomis 1923 m. pirmojo Lietuvos gyventojų surašymo metu, be abejo, yra nekvestionuojamas (ryškiausias balsų perviršio pranašumas susiklostė Kauno ir Panevėžio miestuose bei Šiaulių ir Ežerėnų (Zarasų) apskrityse), nors, atrodo, būta ir išimčių, santykinai nepalankių minėtojo Komiteto svarstymams (pvz., 1923 m. Seinų aps. gyveno 1 689 lenkai, o lenkiškieji sąrašai gavo 813 balsų, atitinkamai Utenos aps. – 5 605 ir 2 326).

[1] Išsamiau žr.: Truska, L. *Parlamentarizmo I Lietuvos Respublikoje (1918–1940 m.) bruožai. Parlamento studijos: mokslo darbai*. Vilnius, 2004, t. 2, p. 62–93; Andriulis, V., Maksimaitis, M., Pakalniškis, V., Pečkaitis, J.S., Šenavičius, A. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius, 2002; Maksimaitis, M. Seimai tarpukario Lietuvoje. *Lietuvos Seimas*. Vilnius, 1996, p. 113–130; Kasparavičius, A. 1926 m. gruodžio 17 d. prielaidų eskizai. *Naujasis židinys*. 1994, Nr. 11, p. 26–37; Rėmeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990; Purickis, J. Seimų laikai. *Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Fotografuotinis leidimas. Kaunas, 1990, p. 103–138; Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Lietuvos Steigiamasis Seimas*. New York, 1975; Viliamas, V. Lietuvos Seimai ir jų grupinė diferenciacija. *Tėvynės sargas*. 1955, Nr. 2, p. 55–63; 1956, Nr. 1, p. 51–61.

[2] Išsamiau žr.: Jackiewicz, M. *Polacy na Litwie 1918–2000*. Warszawa, 2002; Banevičius, A. *111 Lietuvos valstybės 1918–1940 politikos veikėjų*: enciklopedinis žinynas. Vilnius, 1991; Balling, M.O. *Von Reval bis Bukarest. Statistisch – Biographisches Handbuch der Parlamentarien der deutschen Minderheiten in Ostmittel – und Südosteuropa 1919–1945*. Copenhagen, 1991; *Lietuvos albumas*. 2-asis fotografuotinis leidimas. Vilnius, 1990; *Trumpos Steigiamojo Seimo narių biografijos*. Klaipėda, 1924.

[3] Buchowski, K. Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais. *Darbai ir dienos*. 2003, t. 34, p. 49–101; Bliuminas, A. *Žydų frakcija Lietuvos seimuose 1920–1927 m.* Vilnius, 2003; Liekis, Š. *A state within a state? Jewish autonomy in Lithuania 1918–1925*. Vilnius, 2003; Levin, D. *Trumpa žydų istorija Lietuvoje*. Vilnius, 2000; Buchowski, K. *Polacy w niepodległym państwie Litewskim 1918–1940*. Białystok, 1999; Atamukas, S. *Lietuvos žydų kelias: nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos*. Vilnius, 1998; Buchowski, K. *Polacy w Sejmach litewskich 1920–1927*. *Magazyn Wilenski*. 1996. Nr. 10, p. 6, 29–30; Nr. 11, p. 13–15; Vaitiekus, S. Lietuvos Respublikos lenkai 1920–1939 m. *Atgimimas*. 1992, spalio 26; Krivickas, V. The Polish minority in Lithuania 1918–1926. *The Slavonic and East European Review*. 1975, vol. 53, no. 130, p. 78–91.

[4] Išsamiau žr.: Skipitis, R. *Nepriklausomą Lietuvą statant*. Chicago, 1961, p. 365–369.

[5] Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Lietuvos Steigiamasis Seimas*. New York, 1975, p. 28–29.

[6] *Ten pat*, p. 29.

[7] Andriulis, V., Maksimaitis, M., Pakalniškis, V., Pečkaitis, J.S., Šenavičius, A. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius, 2002, p. 342.

[8] Rėmeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 117.

[9] *Ten pat*, p. 118.

[10] Ginčai dėl Seimo rinkimų rezultatų. *Lietuva*. 1922, spalio 31.

[11] Seimo rinkimai ir tautinės mažumos. *Lietuva*. 1922, lapkričio 4.

[12] „Berliner Tageblatt“ apie Lietuvos Seimą. *Lietuva*. 1922, gruodžio 20.

[13] Ysakas, Pr. Rinkimų teisė Lietuvoje. *Teisė: teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. 1925, Nr. 8 (liepa–gruodis), p. 16.

[14] *Ten pat*, p. 17.

[15] *Ten pat*.

[16] Vyriausioji rinkimų komisija skelbia. *Lietuva*. 1922, lapkričio 10.

[17] Viliamas, V. Lietuvos Seimai ir jų grupinė diferenciacija. *Tėvynės sargas*. 1956, Nr. 1, p. 51–52.

[18] Išsamiau žr.: *Panevėžys nuo XVI a. iki 1990 m.* Panevėžys, 2003, p. 435–436; *Vilkaviškio miesto savivaldybė 1918–1938 m.* Vilkaviškis, 1939, p. 17; Morkūnaitė, A. Rinkimų kampanijos į Kauno miesto savivaldybę (1918–1934). *Kauno istorijos metraštis*. Kaunas, 2000, t. 2, p. 119.

[19] Apie rusų inteligentijos inertškumo ir pasyvumo politiniame Lietuvos gyvenime apraiškas išsamiau žr.: Kasatkina, N. Lietuvos rusų kolektyvinio identiteto ypatumai. *Filosofija. Sociologija*. 1997, Nr. 2, p. 48.

- [20] Фейгмане, Т. *Русские в довоенной Латвии. На пути к интеграции*. Рига, 2000, р. 5–6; *Русское национальное меньшинство в Эстонской Республике (1918–1940)*. Под редакцией проф. С.Г. Исакова. Тарту; Санкт Петербург, 2001, р. 25.
- [21] Garleff, M. Ethnic minorities in the Estonian and Latvian parliaments: the politics of coalition. *The Baltic states in peace and war 1917–1945*. Ed. by V. Stanley Vardys, Romuald J. Misiūnas. 1978, p. 82; Кузнецов, С. Русское меньшинство в политической жизни Латвии (1919–1934 г.). *Русские Прибалтики. Механизм культурной интеграции (до 1940 г.)*. Вильнюс, 1997, р. 171.
- [22] Feldmanis, J. The Baltic Germans in Latvia (1918–1939). *Humanities and social sciences: Latvia (Historical minorities in Latvia)*. 1994, vol. 2(3), p. 58; Goldmanis, J. Minority deputies in the Saeima (parliament) of the Republic of Latvia (1922–1934). *Humanities and social sciences: Latvia (Historical minorities in Latvia)*. 1994, vol. 2(3), p. 37.
- [23] Išsamiau žr.: Historical Estonia, 1917–1940. *Political parties of Europe*. Ed. by Vincent E. McHale, Sharon Skowronski. Connecticut; London, 1983, vol. 1 (Albania–Norway), p. 397; Parming, T. The Jewish community and inter-ethnic relations in Estonia, 1918–1940. *Journal of Baltic studies*. 1979, vol. 10, no. 3, p. 242–243.
- [24] Išsamiau žr.: Loodus, R. Baltisaksa vähemuse kultuurielust Eestis kultuurautonoomia tingimustes (1918–1940). *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences. Humanities and social sciences*. 1996, vol. 45, no. 3, p. 312–318.
- [25] Žr. *Lietuva*. 1926, balandžio 29, 30.
- [26] Sawicki, J. Mykolas Rómeris ir buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių tautinės problemos. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1999, t. 15, p. 151.
- [27] Buchowski, K. Retorsijos įkaitai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais. *Darbai ir dienos*. 2003, t. 34, p. 52.